

SECTION «PEDAGOGICAL SCIENCES»

FORMATION OF READING CULTURE IN EARLY AND PRESCHOOL AGE CHILDREN: REALITIES AND PROSPECTS

ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ ДІТЕЙ РАНЬОГО І ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Natalia Gavrish¹

Inna Kondratets²

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-673-7-25>

Abstract. The article reveals the topical issue of the formation of reading culture of children of early and preschool age as one of the key conditions of their personal, speech and cultural development, the basis of general culture and self-identification of the individual, which acquires existential significance in modern conditions. The contradiction between the recognition of the book as a cultural means and the actual decrease in the interest of children and adults in reading and listening to literary texts is identified, which is due to both changes in the ways of perceiving information and insufficient compliance of traditional methods with modern educational needs. The research tasks are outlined and the corresponding approaches as a methodological basis for the study, which provide a holistic view of the process of a child's entry into the world of culture through the literary word (culturological, activity-based, personally oriented and text-centric). Scientific research on the problems of reading, reading culture, organization of literary activity of preschool children, the role of the educator

¹ Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor Departments of General Pedagogy and Preschool Education,
Lesya Ukrainka Volyn National University, Ukraine

² Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Department of Preschool Education,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Ukraine

as a translator of reading culture, capable of organizing children's literary activity as a holistic cultural process, are analyzed. The criterion-diagnostic apparatus for assessing the reading culture of early and preschool children is described and substantiated, based on the integration of emotional-value, behavioral, communicative-semantic and activity-creative criteria. The results of the survey of the levels of children's reading culture are presented and age and content trends identified in the context of the specified criteria and indicators are identified. A methodological map of the formative stage of the experiment is developed and presented, which provides for the planning of literary activities, in particular, educational forms of interaction with children and literary activities in different age groups. The conclusion is formulated: the results of the ascertaining stage of the study showed that the general level of formation of the reading culture of early and preschool children is mainly average and sufficient, which generally creates a positive impression. At the same time, a number of problematic aspects are identified that require targeted pedagogical influence. The results obtained confirm the need to develop and implement a systemic model of organizing literary activity, which involves a combination of reading rituals, various forms of educational interaction with a literary text, and various literary activities.

Вступ

Сучасний соціокультурний контекст актуалізує проблему формування читацької культури дітей раннього і дошкільного віку як одну з ключових умов їхнього особистісного, мовленнєвого та культурного розвитку. Попри наявність значної кількості наукових досліджень, присвячених розвитку інтересу до художнього слова (Н. Гавриш, І. Кондратець та ін.), у практиці дошкільної освіти спостерігається суперечність між визнанням книги як потужного культуротворчого засобу і фактичним зниженням інтересу дітей і дорослих до читання та слухання художніх текстів. Це зумовлено як змінами у способах сприймання інформації, так і недостатньою відповідністю традиційних методик сучасним освітнім запитам.

У цьому контексті особливої ваги набуває проблема наукового обґрунтування критеріїв і показників читацької культури дітей, а також розроблення діагностичного інструментарію, який дозволяє не лише фіксувати рівні її сформованості, а й визначати напрями подальшої

педагогічної роботи. Новизна дослідження полягає у розробленні та апробації критеріально-діагностичного апарату оцінювання читацької культури дітей раннього і дошкільного віку, що базується на інтеграції емоційно-ціннісного, поведінкового, комунікативно-сміслового та діяльнісно-творчого критеріїв, а також у виявленні вікових тенденцій її формування в умовах реального освітнього процесу.

Метою дослідження є визначення рівнів сформованості читацької культури дітей раннього і дошкільного віку на основі розробленого критеріально-діагностичного апарату та виявлення тенденцій її розвитку як підґрунтя для подальшого проєктування педагогічного впливу.

Відповідно до мети окреслено такі завдання дослідження:

- 1) теоретично обґрунтувати сутність і структуру читацької культури дітей раннього і дошкільного віку;
- 2) розробити критерії, показники та інструментарій діагностики рівнів її сформованості;
- 3) здійснити констатувальне дослідження рівнів читацької культури дітей різних вікових груп;
- 4) проаналізувати отримані результати та виявити вікові та змістові тенденції формування читацької культури;
- 5) розробити методичну карту формувального етапу експерименту, яка передбачає планування освітніх форм взаємодії з дітьми та літературні активності.

Методологічну основу дослідження становлять положення культурологічного, діяльнісного, особистісно зорієнтованого та текстоцентричного підходів, які забезпечують цілісне бачення процесу входження дитини у світ культури через художнє слово. Для реалізації поставлених завдань використано комплекс взаємопов'язаних методів: теоретичні (аналіз і узагальнення наукових джерел), емпіричні (педагогічне спостереження, експертне оцінювання за чек-листами, узагальнення педагогічного досвіду), а також методи кількісного та якісного аналізу отриманих результатів.

Логіка дослідження передбачає послідовний перехід від теоретичного обґрунтування проблеми та розроблення критеріально-діагностичного апарату до проведення констатувального етапу експерименту, аналізу отриманих даних і визначення перспектив формувального

впливу. Така побудова дозволяє не лише зафіксувати наявний стан сформованості читацької культури дітей, а й окреслити напрями її цілеспрямованого розвитку в освітньому процесі закладу дошкільної освіти.

Огляд наукових досліджень. Проблема формування читацької культури дітей раннього і дошкільного віку посідає важливе місце в сучасному педагогічному дискурсі та розглядається в різних наукових площинах: культурологічній, психолого-педагогічній і методичній.

У працях вітчизняних дослідників читацька культура інтерпретується як складник загальної культури особистості, що формується в процесі взаємодії з художнім словом і відображає рівень її ціннісно-смыслового розвитку. Так, О. Ісаєва підкреслює багатовимірність цього феномену, пов'язуючи його з розвитком пізнавальної активності, емоційної сфери та здатності до інтерпретації тексту [7]. У ширшому культурологічному контексті В. Луговий розглядає читання як культурну практику, через яку відбувається соціальне відтворення смислів і входження особистості у простір культури [11].

Питання формування читацьких інтересів і ролі художньої книги в розвитку дитини розкрито у дослідженнях Г. Ватаманюк, Т. Дуки, І. Коструб, які наголошують на визначальній ролі книги як засобу інтелектуального й духовного розвитку дошкільника [1; 6; 10]. Дослідники акцентують увагу на необхідності цілеспрямованого формування інтересу до читання в умовах сучасних інформаційних викликів, що трансформують традиційні моделі взаємодії дитини з текстом.

Окремий напрям досліджень становлять праці, присвячені методичним аспектам організації літературної діяльності дітей. У роботах І. Погрібної розкрито зміст і форми роботи з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти [12], а О. Карпенко обґрунтовує значення виразного читання як засобу емоційного розвитку дітей [8]. Водночас сучасні дослідження (Н. Гавриш, О. Табака, О. Безсонова) актуалізують проблему раннього залучення дітей до літературних і фольклорних творів як основи подальшого формування читацької культури [4].

Важливим є також дослідження готовності педагогів до реалізації означеного напрямку. У працях Н. Гавриш та І. Кондратець підкреслюється роль вихователя як транслятора читацької культури, здатного

організовувати літературну діяльність дітей як цілісний культурний процес [2; 3]. Поліфункціональні можливості казки в освітньому процесі ЗДО, розкриті у дослідженнях Н. Гавриш і Т. Піроженко, підтверджують її значний потенціал у формуванні емоційно-ціннісної, смислової та творчої сфер особистості дитини [5].

У цьому контексті особливої значущості набувають ідеї В. Сухомлинського, який розглядав книгу як духовний міст між дитиною і світом культури, наголошуючи на необхідності виховання любові до читання з раннього віку [13].

Водночас аналіз наукових праць засвідчує, що, попри значну кількість досліджень, недостатньо розробленими залишаються питання комплексної діагностики читацької культури дітей раннього і дошкільного віку та виявлення вікових тенденцій її формування. Потребує подальшого обґрунтування і систематизації критеріально-діагностичний апарат, який дозволяє не лише оцінити рівні сформованості читацької культури, а й забезпечити науково вивірене проєктування педагогічного впливу.

У сучасному освітньому дискурсі особливої ваги набуває проблема створення цілісного літературно-педагогічного простору, що забезпечує органічне входження дитини у світ культури через книгу. Науковці наголошують на необхідності впровадження системного, текстоцентричного, культурологічного та діяльнісного підходів до організації літературної діяльності, що дозволяють забезпечити домінуючу роль книги в житті дитини та дорослого, інтеграцію читання з ігровою та мистецькою активністю, а також емоційно-смисловий обмін у процесі взаємодії з художнім текстом.

Водночас аналіз сучасних методичних практик засвідчує суперечність між потенціалом художньої літератури як засобу всебічного розвитку дитини та недостатньою розробленістю ефективних методик її використання в освітньому процесі. Актуалізується потреба у таких підходах до літературної діяльності, які враховують жанрову специфіку текстів, вікові особливості дітей, а також забезпечують їх активну діяльну взаємодію з художнім змістом.

Суголосними у визначенні значущості раннього залучення дитини до книги є позиції вітчизняних і зарубіжних дослідників (К. Крутій, О. Ковшар, Т. Пономаренко та ін.), які розглядають читання як куль-

турну практику, що формує ціннісно-смыслову сферу особистості, її здатність до співпереживання, рефлексії та творчої самореалізації.

Як слушно зазначає І. Кондратець, втрата інтересу до читання й слухання художніх текстів пов'язана з комплексом соціально-педагогічних чинників: зниженням рівня читацької культури дорослих, домінуванням матеріальних пріоритетів, конкуренцією цифрових розваг, а також послабленням традицій родинного читання [9].

Отже, аналіз наукової літератури та багаторічний досвід переконають нас в актуальності проблеми формування читацької культури у дорослих і дітей раннього й дошкільного віку як підґрунтя загальної культури й самоідентифікації особистості, що набуває в сучасних умовах екзистенційного значення.

1. Перебіг констатувального етапу дослідження

У рамках всеукраїнського інноваційного освітнього проекту за темою «Теоретико-методичні основи виховання читацької культури у дітей дошкільного віку» на базі закладів дошкільної освіти Волинської, Житомирської, Хмельницької і Львівської областей було проведено обстеження рівнів читацької культури дітей від 2 до 6 років (методика Н. Гавриш). Вихователям і батькам пропонувалось спостерігати за дитиною у звичних ситуаціях спільного читання (у ЗДО або вдома); відзначати типові, повторювані прояви, а не разові реакції; з урахуванням критеріїв і показників оцінювання рівнів читацької культури оцінити сформованість відповідних показників за шкалою: 0 – не проявляється, 1 – проявляється рідко / за активної допомоги дорослого, 2 – проявляється регулярно / самостійно. До чек-листа експертної оцінки читацької культури дітей увійшли такі критерії й показники:

1. Емоційно-ціннісний критерій

- Дитина радіє ситуації читання, заспокоюється, зосереджується
- Виявляє інтерес до книги як особливого предмета
- Очікує або впізнає час / ситуацію читання
- Прагне бути поруч із дорослим під час читання

2. Поведінковий критерій

- Бере участь у повторюваних діях читання (сідає, слухає, дивиться)
- Утримує увагу протягом віково доступного часу

- Наслідує дії дорослого (гортання, показ, інтонації)
- «Грає в читання» у самостійній діяльності.
- 3. Комунікативно-смысловий критерій
 - Емоційно реагує на персонажів і події
 - Відгукується на звернення дорослого щодо змісту
 - Показує персонажів, предмети, події
 - Ініціює повторне читання знайомого твору
- 4. Діяльнісно-творчий критерій
 - Відтворює зміст твору у грі, рухах, інтонаціях
 - Малює, розігрує, конструює за мотивами твору
 - Самостійно обирає книги для розглядання
 - Моделює свої поведінкові стратегії відповідно до вчинків персонажів творів.

В обстеженні взяли участь педагоги і батьки із 14 закладів дошкільної освіти міст Луцьк, Нетішин, Житомир, Хмельницький, Львів та Городок Львівської області. Досліджено рівні читацької культури в 825 вихованців із 43-х вікових груп: 5 – групи раннього віку, 12 – молодшого, 12 – середнього, 14 – старшого віку.

Аналіз аналітичних таблиць, заповнених вихователями, показав: високий рівень читацької культури у 38% (311 з 825 дітей), середній рівень у 44% (360 з 825 дітей), низький рівень у 18% (154 з 825 дітей). Ми здійснили підрахунок окремо по вікових групах і отримали такі показники: у групі раннього віку із вихованців 2-3 рр. високий рівень продемонстрували 31% (21 дитина із 69), середній рівень – 46% (32 дитини із 69), низький рівень: 23% (16 дітей із 69). Очевидно, що відносно до дітей раннього віку – 1,5-3 рр. – складно говорити про відповідний рівень їхньої читацької культури, скоріше, маємо на увазі рівень інтересу до книжок і потребу взаємодіяти з ними поряд із дорослим.

У молодшій групі серед вихованців віком 3-4рр. високий рівень показали 37% (90 дітей із 241), середній рівень – 42% (102 дитини із 241), низький рівень – 21% (49 дітей із 241). У середній групі (вік дітей 4-5рр.) вихованці засвідчили такі показники: високий рівень у 40% (93 дитини з 236), середній рівень – у 45% (106 дітей із 236), низький рівень – у 15% (37 дітей із 236). Серед вихованців старшої групи (5-6рр.) продемонстрували високий рівень 38% (107 дітей із

279), середній рівень – 43% (120 дітей із 279), низький рівень – 19% (52 дитини із 279).

З одного боку, означені показники справляють позитивне враження – усе ж таки низький рівень читацької культури коливається між 23% та 15%. З іншого боку, викликають занепокоєння два фактори: 1) власне, діти з низьким рівнем читацької культури і шкалою оцінювання переважно 0 балів і спроможністю вихователів змодельювати методичну карту супроводу цих дітей у посиленні їхнього інтересу до книжки й запиту на сприймання художніх текстів і взаємодії з ними; 2) відсоток валідності й об'єктивності вихователів щодо оцінювання рівнів дитячої читацької культури (а саме – середній і високий), адже загальновідомо, що кожне спостереження, опитування чи діагностування, носить суб'єктивний характер, а відтак – послаблення уваги на постійну активізацію літературних активностей серед вихованців, які опинились й так на високих позиціях рейтингу сформованої читацької культури.

У контексті обстеження нам цікаво було проаналізувати рівні читацької культури дітей різного віку за певними критеріями й показниками.

Так, за показниками *емоційно-ціннісного критерію* вихованці набрали такі бали:

– «Дитина радіє ситуації читання, заспокоюється, зосереджується»: діти 1,5-3 рр. (група раннього віку) – 72 бали; діти 3-4 рр. (молодша група) – 254 бали; діти 4-5рр. (середня група) – 301 бал; діти 5-6 рр. (старша група) – 285 балів.

– «Виявляє інтерес до книги як особливого предмета»: діти 1,5-3 рр. – 69 балів; діти 3-4 рр. – 226 балів; діти 4-5 рр. – 277 балів; діти 5-6 рр. – 315 балів.

– «Очікує або впізнає час / ситуацію читання»: діти 1,5-3 рр. – 71 бал; діти 3-4 рр. – 174 бали; діти 4-5 рр. – 304 бали; діти 5-6 рр. – 226 балів.

– «Прагне бути поруч із дорослим під час читання»: діти 1,5-3рр. – 80 балів; діти 3-4 рр. – 232 бали; діти 4-5 рр. – 286 балів; діти 5-6 рр. – 281 бал.

Отже, ураховуючи різну кількість дітей у різних вікових групах (ранній вік – 69 дітей, молодша група – 241 дитина, середня група – 236,

старша група – 279) та спираючись на дані оцінювання рівня читацької культури за показниками емоційно-ціннісного критерію, відзначаємо певні тенденції в тріаді «дитина – книжка – дорослий»:

1. *За пріоритетністю певного показника емоційно-ціннісного критерію в кожній групі:* дітям раннього віку важливо бути поруч із дорослим під час читання; для дітей молодшого віку має вагу сама ситуація читання, в якій вони заспокоюються і зосереджуються; вихованці середньої групи діють на «випередження»: очікують та впізнають час читання, прагнуть зайняти вигідне місце для слухання; натомість діти старшого віку надають перевагу самостійній взаємодії з книжкою, що викликає інтерес як особливий, небуденний предмет.

2. *За ланцюжком наступності певного показника:* показник «Виявляє інтерес до книги як особливого предмета» логічно росте у цифровому еквіваленті від групи раннього віку до старшого (69б. – 226 б. – 277 б. – 315 б.), що пояснюється віковими змінами й дорослішанням вихованців. Натомість у трьох інших показниках («Дитина радіє ситуації читання, заспокоюється, зосереджується», «Очікує або впізнає час / ситуацію читання», «Прагне бути поруч із дорослим під час читання») спостерігаємо певний парадокс: зростання балів йде від раннього віку до середнього, а в старшій групі несподівано знижується (відповідно: 72б. – 254б. – 301б. / 285 балів балів у старшій групі; 71 б. – 174 б. – 304 б. / 226 балів у старшій групі; 80 б. – 232б. – 286 б. – 281 балів у старшій групі). Можна пояснити це віковими особливостями психіки дітей старшого віку: скритність щодо власних емоцій, зміна почуття радості стосовно ситуації читання на інтерес, заспокоєності на збудження.

Максимальна оцінка за 4 показники кожного критерію – 6600 (максимальна оцінка 2x4 множиться на кількість дітей, які взяли участь в обстеженні, 825). Тож, загальна кількість балів оцінювання рівня читацької культури дітей за емоційним критерієм становить 4905. Результат у цілому – позитивний, хоч і маємо «недобраних» 1695 балів. Це означає, що педагоги не завжди, можливо, враховують інтереси дітей щодо книжок, або упускають з фокусу уваги власні навички виразного читання чи нюанси створення особливої атмосфери для відкриття нової книжки й взаємодії х художнім текстом.

Результати оцінювання рівня читацької культури дітей за показниками *поведінкового критерію* висвітлили такі бали:

– «Бере участь у повторюваних діях читання (сідає, слухає, дивиться)»: діти 1,5-3 рр. (група раннього віку) – 77 балів; діти 3-4 рр. (молодша група) – 226 балів; діти 4-5 рр. (середня група) – 298 балів; діти 5-6 рр. (старша група) – 282 бали.

– «Утримує увагу протягом віково доступного часу»: діти 1,5-3 рр. – 53 бали; діти 3-4 рр. – 220 балів; діти 4-5 рр. – 264 балів; діти 5-6 рр. – 247 балів.

– «Наслідує дії дорослого (гортання, показ, інтонації)»: діти 1,5-3 рр. – 68 балів; діти 3-4 рр. – 222 бали; діти 4-5 рр. – 275 балів; діти 5-6 рр. – 268 балів.

– «Грає в читання» у самостійній діяльності: діти 1,5-3 рр. – 40 балів; діти 3-4 рр. – 184 бали; діти 4-5 рр. – 324 бали; діти 5-6 рр. – 318 балів.

Спираючись на дані оцінювання рівня читацької культури за показниками поведінкового критерію, відзначаємо певні нюанси в триаді «дитина – читання / слухання – дорослий»:

За пріоритетністю певного показника поведінкового критерію в кожній віковій групі: дітям раннього й молодшого віку легше брати участь у повторюваних діях читання (сідати, слухати, дивитися), ніж наслідувати дії дорослого (гортання, показ, інтонації), грати в читання» у самостійній діяльності, утримувати увагу протягом віково доступного часу. Натомість, у середній і старшій групах вихованці надають перевагу саме «грі в читання» у самостійній діяльності.

У порівнянні з балами емоційно-ціннісного критерію:

– ранній вік: емоційно-ціннісний критерій – 72/69/71/80; поведінковий критерій – 77/53/68/40;

– молодший вік: емоційно-ціннісний критерій – 254/226/174/232; поведінковий критерій – 226/220/222/184;

– середній вік: емоційно-ціннісний критерій – 301/277/304/286; поведінковий критерій – 298/264/275/324;

– старший вік: емоційно-ціннісний критерій – 285/315/226/281 поведінковий критерій – 282/247/268/318.

За ланцюжком наступності певного показника: спостерігається тенденція зростання загальної кількості балів від раннього віку до середнього й потім зниження в старшій групі (порівняємо: за 1 показником у середній групі діти набрали 298 балів, у старшій – 282 бали;

відповідно за 2 показником – 264/ 247 балів; за 3 показником – 275/ 268 балів; за 4 показником – 324 / 318 балів). Причини зниження рівня читацької культури в старшій групі, мабуть, пояснюються як в об'єктивній, так і суб'єктивних площинах: збільшення видів діяльності, які захопили дітей старшого віку й стали їм доступні; кореляція підбору тематики художніх творів вихователем і віковий інтерес і запит шестирічок; зниження дитячої зацікавленості через використання педагогом тих же методів, прийомів і форм взаємодії з літературної діяльності, що й у середній групі тощо.

Незважаючи на вищезазначене, загальний бал оцінювання рівня читацької культури дітей за поведінковим критерієм – вищий за усі інші (емоційно-ціннісний, комунікативно-смысловий, діяльнісно-творчий): з максимальних 6600 – 5943 балів. Із цього робимо висновок, що для дитини раннього і дошкільного віку в будь-якій діяльності, зокрема, й літературній, важливі – дії, власна активність.

За показниками *комунікативно-смыслового критерію* ми отримали такі результати:

– «*Емоційно реагує на персонажів і події*»: діти 1,5-3 рр. (група раннього віку) – 81 бал; діти 3-4 рр. (молодша група) – 258 балів; діти 4-5 рр. (середня група) – 359 балів; діти 5-6 рр. (старша група) – 407 балів.

– «*Відгукується на звернення дорослого щодо змісту*»: діти 1,5-3 рр. – 42 бали; діти 3-4 рр. – 220 балів; діти 4-5 рр. – 368 балів; діти 5-6 рр. – 443 бали.

– «*Показує персонажів, предмети, події*»: діти 1,5-3 рр. – 67 балів; діти 3-4 рр. – 224 бали; діти 4-5 рр. – 341 бал; діти 5-6 рр. – 450 балів.

– «*Ініціює повторне читання знайомого твору*»: діти 1,5-3 рр. – 55 балів; діти 3-4 рр. – 210 балів; діти 4-5 рр. – 356 балів; діти 5-6 рр. – 401 бал.

Спираючись на дані оцінювання рівня читацької культури за показниками комунікативно-смыслового критерію, відзначаємо певні тенденції в триаді «дитина – художній твір – дорослий»:

1. *За пріоритетністю певного показника поведінкового критерію в кожній віковій групі: вихованці групи раннього віку й групи молодшого віку емоційно реагують на персонажів і події (це – найбільший показник за отриманими балами), натомість у групах середніх і старших ці*

показники менше, вихованцям від 4-5 рр. важливіше відгукуватись на звернення дорослого щодо змісту художнього твору, а дітям 5-6 рр. – демонструвати, обігрувати, інсценувати персонажі, предмети й події твору.

2. *За ланцюжком наступності певного показника*: усі бали, які отримали діти за відповідними показниками комунікативно-сміслового критерію, зберігають чітку вікову ієрархію – від найменшої кількості балів у ранньому віці – до найвищої в старшому віці.

Загальний рівень читацької культури за комунікативно-смісловим критерієм – 4956 балів (із максимальних 6600).

За показниками *діяльнісно-творчого критерію* вихованці продемонстрували такий рівень:

– «*Відтворює зміст твору у грі, рухах, інтонаціях*»: діти 1,5-3 рр. (група раннього віку) – 50 балів; діти 3-4 рр. (молодша група) – 272 бали; діти 4-5 рр. (середня група) – 389 балів; діти 5-6 рр. (старша група) – 453 бали.

– «*Малює, розігрує, конструює за мотивами твору*»: діти 1,5-3 рр. – 32 бали; діти 3-4 рр. – 182 бали; діти 4-5 рр. – 365 балів; діти 5-6 рр. – 424 бали.

– «*Самостійно обирає книги для розглядання*»: діти 1,5-3 рр. – 49 балів; діти 3-4 рр. – 154 бали; діти 4-5 рр. – 348 балів; діти 5-6 рр. – 441 бал.

– «*Моделює свої поведінкові стратегії відповідно до вчинків персонажів творів*»: діти 1,5-3 рр. – 23 бали; діти 3-4 рр. – 144 бали; діти 4-5 рр. – 312 балів; діти 5-6 рр. – 402 бали.

Спираючись на дані оцінювання рівня читацької культури за показниками діялісно-творчого критерію, відзначаємо певні тенденції в багатокутнику «дитина – книжка – твір – творча діяльність – дорослий»:

1. *За пріоритетністю певного показника поведінкового критерію в кожній віковій групі*: діти усіх вікових категорій охоче відтворюють зміст художнього твору в грі, рухах, інтонаціях (найбільшу кількість балів нараховано саме на означений показник). Показник «Моделює свої поведінкові стратегії відповідно до вчинків персонажів творів» має найменшу кількість балів з декількох причин: відсутність відповідного досвіду й неспроможності рефлексувати дітей раннього і

молодшого віку; неврахування означеного показника при обстеженні дітей низкою закладів дошкільної освіти.

2. *За ланцюжком наступності певного показника:* усі бали, які отримали діти за відповідними показниками діяльнісного критерію, зберігають чітку вікову ієрархію – від найменшої кількості балів у ранньому віці – до найвищої в старшому віці.

Загальний рівень читацької культури за діяльнісним критерієм – 3357 балів (із максимальних 6600). Причину низької позначки ми пояснили вище.

Отже, результати обстеження довели необхідність застосування превентивних заходів з метою запобігання зниження інтересу дітей і дорослих до книжки й літературної діяльності загалом, а також підвищенні рівня читацької культури як у педагогів і батьків, так і вихованців.

2. Перспективи на формувальний етап дослідження

З метою ефективного перебігу формувального етапу експерименту розроблено методичну карту, яка передбачає створення відповідного літературного простору й планування літературної діяльності: освітніх форм взаємодії з дітьми та літературні активності. *De facto*, взято до уваги результати констатувального етапу і виявлення певних тенденцій; ураховано вікові особливості дітей раннього і дошкільного віку.

Наприклад, плануючи й розгортаючи літературну діяльність з дітьми *раннього віку* педагогові важливо пам'ятати про пріоритети малих форм фольклору та казки в читанні, розповіданні та декламуванні дітям; використанні різних видів театру для показу вистав-казок (ураховуючи наочно-образний тип сприймання малюків); репродуктивному характері літературних ігор і вправ; залученні дітей до розглядання різних видів книжок у літературному осередку та ін. (Таблиця 1).

Молодший вік – це вік, коли доцільно й можливо закладати міцні основи для формування свідомої читацької культури дітей. Тимчасовий і нерегулярний інтерес до книжок у дітей варто спрямувати в систематичний процес утворення сталої звички розглядання книжок, слухання художніх текстів, бажання декламувати віршовані твори тощо; долучення вихованців до наповнення осередків книжки та ін. Відтак, літературна діяльність у житті дитини займатиме чільне місце серед

інших улюблених видів діяльності – ігрової, мистецької (малювання, аплікація, ліплення, музика, театралізація), дослідницької (Таблиця 2)

Таблиця 1

Літературна діяльність з дітьми раннього віку

День	Ритуал	Освітня взаємодія з книжкою / художнім текстом	Літературні активності
Понеділок	«Привітання з книжкою»	Читання оповідання	Літературні вправи репродуктивні (за текстами забавлянок)
Вівторок	«Тиха хвилинка»	Розповідання казки	Види різних театрів: показ вистав-казок
Середа	Пальчикові ігри	Розповідання віршованого тексту (малі форми фольклору)	Літературні ігри репродуктивні (за сюжетами казок)
Четвер	«Ранкова книга»	Читання казки	Розглядання ілюстрацій
П'ятниця	Казка перед сном	Розповідання вірша	Художньо-продуктивна діяльність за сюжетами творів (малювання, ліплення)

Таблиця 2

Літературна діяльність з дітьми молодшого віку

День	Ритуал	Освітня взаємодія з книжкою / художнім текстом	Літературні активності
Понеділок	«Книжка в гості завітала»	Читання оповідання	Літературні ігри / вправи репродуктивні
Вівторок	«Ранкова книга»	Розповідання казки	Літературні ігри / вправи творчі
Середа	«Хвилинка з книжкою»	Розповідання віршованого тексту (малі форми фольклору)	Рольові етюди за сюжетом творів
Четвер	«Розкажу я віршичок»	Читання казки	Інсценізація віршованих діалогів і дитячих пісеньок
П'ятниця	Пальчикові ігри	Розповідання вірша	Художньо-продуктивна діяльність за сюжетами творів (малювання, аплікація, ліплення)

Section «Pedagogical sciences»

Вихователі в *середній групі* мають виводити рівень формування читацької культури в площину активізації літературних активностей – у першу чергу, літературні ігри / вправи та сюжетно-рольові ігри, пов'язані з книжкою: «Книгарня», «Бібліотека», «Видавництво», «Книжковий фестиваль» та ін. (Таблиця 3).

Таблиця 3

Літературна діяльність з дітьми середнього віку

День	Ритуал	Освітня взаємодія з книжкою / художнім текстом	Літературні активності
Понеділок	Читання з продовженням («філософські години»)	Читання твору відповідного літературного жанру + рефлексія	Літературні ігри / вправи репродуктивні
Вівторок	«Ранкова книга»	Читання з передбаченням	Літературно-рефлексійні вправи
Середа	«Хвилинка з книжкою»	Робота з назвою твору	Літературні ігри / вправи творчі
Четвер	«Розкажу я віршик»	Робота з ілюстраціями / тематичними світлинами	Рольові етюди / інсценізація
П'ятниця	«Зустріч з книжкою»	Читання твору в незвичній атмосфері + обговорення	Художньо-продуктивна діяльність за сюжетами творів (малювання, аплікація, ліплення)

У *старшій групі*, оскільки провідною діяльністю означеного віку є творча гра, провідною функцією – уява, а провідною потребою – спілкування й творча активність, літературний простір варто заповнювати літературно-рефлексійно-вправами «Якби ти був / була казковим персонажем, то яким / чому?», «Якби ти був / була казкою, то якою / чому?», «Якби ти був письменником / була письменницею, то про що писав / писала би твори?»; творчими літературними іграми та вправами – «Салат казок», «Колективна казка по колу» та ін. (Таблиця 4).

Літературна діяльність з дітьми старшого віку

День	Ритуал	Освітня взаємодія з книжкою / художнім текстом	Літературні активності
Понеділок	Читання з продовженням («філософські години»)	Читання твору відповідного літературного жанру + рефлексія	Літературні ігри / вправи репродуктивні
Вівторок	«Ранкова книга»	Читання з передбаченням	Літературно-рефлексійні вправи
Середа	«Хвилинка з книжкою»	Робота з назвою твору	Літературні ігри / вправи творчі
Четвер	«Розкажу я віршику»	Робота з ілюстраціями / тематичними репродукціями	Рольові етюди / інсценізація
П'ятниця	Книжкове відлуння	Читання твору в незвичній атмосфері + обговорення	Художньо-продуктивна діяльність за сюжетами творів (малювання, аплікація, ліплення)

Отже, формування читацької культури дітей раннього і дошкільного віку відбуватиметься ефективніше, якщо педагогами будуть враховуватись вікові особливості вихованців та літературна діяльність (ритуали + освітня взаємодія з книжкою / художнім текстом + літературні активності) плануватиметься системно й послідовно.

Висновки

Результати констатувального етапу дослідження засвідчили, що загальний рівень сформованості читацької культури дітей раннього і дошкільного віку є переважно середнім і достатнім, що в цілому створює позитивне враження. Водночас виявлено низку проблемних аспектів, які потребують цілеспрямованого педагогічного впливу.

По-перше, значна частка дітей із низьким рівнем читацької культури свідчить про недостатню системність у формуванні інтересу до книги та обмеженість методичного інструментарію педагогів щодо індивідуального супроводу таких дітей. По-друге, виявлено певну диспропорцію між високими показниками поведінкового критерію та

нижчими результатами за діяльнісно-творчим критерієм, що вказує на недостатню реалізацію творчого потенціалу літературної діяльності. По-третє, зафіксовано тенденцію до зниження окремих показників читацької культури у дітей старшого дошкільного віку, що може бути зумовлено як розширенням спектру доступних видів діяльності, так і невідповідністю змісту та методів роботи віковим запитам дітей.

Отримані результати підтверджують необхідність розроблення і впровадження системної моделі організації літературної діяльності, яка передбачає поєднання ритуалів читання, різних форм освітньої взаємодії з художнім текстом і різноманітних літературних активностей. Ефективність формування читацької культури значною мірою залежить від урахування вікових особливостей дітей, створення емоційно насиченого літературного середовища та активної позиції дорослого як співучасника і носія культури читання.

Отже, перспективи подальшого дослідження пов'язані з реалізацією формувального етапу експерименту, спрямованого на апробацію розробленої методичної карти та визначення педагогічних умов, що забезпечують стале зростання рівня читацької культури дітей у контексті сучасної дошкільної освіти.

Список літератури:

1. Ватаманюк Г. Роль художньої книги у розвитку читацьких інтересів дошкільника. *Освітній простір*. 2020. № 2. С. 65–70.
2. Гавриш Н. В., Кондратець І. В. Готовність вихователів і майбутніх вихователів до ролі трансляторів читацької культури в організації літературної діяльності дітей раннього і дошкільного віку. *Science in the modern world: innovations and challenges*. 9th International Scientific and Practical Conference (Toronto, Canada, May 15–17, 2025). Toronto: Perfect Publishing, 2025. С. 483–493.
3. Гавриш Н., Кондратець І. Дитина і книжка: новий формат взаємодії з дітьми. *Дошкільне виховання*. 2022. № 1. С. 6–10.
4. Гавриш Н. В., Табака О. М., Безсонова О. К. До проблеми ознайомлення дітей раннього віку з літературними та фольклорними творами. *Перспективи та інновації науки*. 2025. № 8(54). С. 262–274 (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»).
5. Гавриш Н. В., Піроженко Т. О. Поліфункціональні можливості казки в освітньому процесі ЗДО. *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 10 (44) С. 850–862 (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-10\(44\)-850-862](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-10(44)-850-862)

6. Дука Т. Формування читацької культури дітей дошкільного віку засобами художньої літератури. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2021. № 3. С. 88–96.
7. Ісаєва О. Читацька культура: сутність і фактори розвитку. *Початкова школа*. 2019. № 3. С. 12–17.
8. Карпенко О. Виразне читання як засіб емоційного розвитку дошкільників. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2018. № 7. С. 101–108.
9. Кондратець І.В. Світ літературних творів для дошкільників. Філософські години: читання з продовженням і рефлексуванням : навчально-методичний посібник. Львів : «Новий Світ-2000», 2024. 160 с.
10. Коструб І. Проблеми формування основ читацької культури в умовах сучасних інформаційних викликів. *Дошкільна освіта*. 2022. № 4. С. 24–30.
11. Луговий В. І. Культурні практики як форма соціального відтворення смислів. *Філософська думка*. 2018. № 4. С. 45–56.
12. Погрібна І. Методика роботи з дитячою книгою в дошкільному навчальному закладі. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. 156 с.
13. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям (автентичний текст із матеріалами підгот. О. Сухомлинської). Київ : Акта, 2012. 537 с.

References:

1. Vatamaniuk H. (2020). Rol khudozhnoi knyhy u rozvytku chytatskykh interesiv doshkilnyka [The role of a fiction book in the development of a preschooler's reading interests]. *Osvitnii prostir*. no. 2. pp. 65–70. (in Ukrainian)
2. Havrysh N. V., Kondratets I. V. (2025). Hotovnist vykhovateliv i maibutnikh vykhovateliv do roli translitoriv chytatskoi kultury v orhanizatsii literaturnoi diialnosti ditei rannoho i doshkilnoho viku [The readiness of educators and future educators to play the role of translators of reading culture in organizing the literary activities of early and preschool children]. *Science in the modern world: innovations and challenges*. 9th International Scientific and Practical Conference (Toronto, Canada, May 15–17, 2025). Toronto: Perfect Publishing. pp. 483–493. (in Ukrainian)
3. Havrysh N., Kondratets I. (2022). Dytna i knyzhka: novyi format vzaiemodii z ditmy [Child and book: a new format of interaction with children]. *Doshkilne vykhovannia*. no. 1. pp. 6–10. (in Ukrainian)
4. Havrysh N.V., Tabaka O.M., Bezsonova O.K. (2025). Do problemy oznaiomlennia ditei rannoho viku z literaturnymy ta folklornymy tvoramy [To the problem of introducing young children to literary and folklore works]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky* (Seriiia «Pedahohika», Seriiia «Psykhohohiia», Seriiia «Medytsyna»). no. 8(54). pp. 262–274. (in Ukrainian)
5. Havrysh N.V., Pirozhenko T.O. (2024). Polifunktsionalni mozhlyvosti kazky v osvitnomu protsesi ZDO [Multifunctional possibilities of fairy tales in the educational process of preschool education]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky*. (Seriiia «Pedahohika», Seriiia «Psykhohohiia», Seriiia «Medytsyna»). no. 10 (44).

pp. 850-862. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-10\(44\)-850-862](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-10(44)-850-862) (in Ukrainian)

6. Duka T. (2021). Formuvannia chytatskoi kultury ditei doshkilnogo viku zasobamy khudozhnoi literatury [Formation of reading culture of preschool children through the means of fiction]. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka*. no. 3. pp. 88–96. (in Ukrainian)

7. Isaieva O. (2019). Chytatska kultura: sutnist i faktory rozvytku [Reading culture: essence and development factors]. *Pochatkova shkola*. no. 3. pp. 12–17. (in Ukrainian)

8. Karpenko O. (2018). Vyrazne chytannia yak zasib emotsiinoho rozvytku doshkilnykiv [Expressive reading as a means of emotional development of preschoolers]. *Psykhologo-pedahohichni problemy suchasnoi shkoly*. no. 7. pp. 101–108. (in Ukrainian)

9. Kondratets I.V. (2024). Svit literaturnykh tvoriv dlia doshkilnykiv. Filosofski hodyny: chytannia z prodovzhenniam i refleksuvanniam : navchalno-metodychnyi posibnyk [The world of literary works for preschoolers. Philosophical hours: reading with continuation and reflection]. Lviv: «Novyi Svit-2000», 160 p. (in Ukrainian)

10. Kostrub I. (2022). Problemy formuvannia osnov chytatskoi kultury v umovakh suchasnykh informatsiinykh vyklykiv [Problems of forming the foundations of reading culture in the conditions of modern information challenges]. *Doshkilna osvita*. no. 4. pp. 24–30.

11. Luhovyi V. I. (2018). Kulturni praktyky yak forma sotsialnoho vidtvorennia smysliv [Cultural practices as a form of social reproduction of meanings]. *Filosofska dumka*. no. 4. pp. 45–56. (in Ukrainian)

12. Pohribna I. (2017). Metodyka roboty z dytiachoiu knyhoiu v doshkilnomu navchalnomu zakladi [Methods of working with a children's book in a preschool educational institution]. Kyiv: NPU im. M. P. Drahomanova, 156 p.

13. Sukhomlynskyi V.O (2012). Sertse viddaiu ditiam (avtentychnyi tekst iz materialamy pidhot. O. Sukhomlynskoj) [I give my heart to children]. Kyiv: Akta. 537p. (in Ukrainian)